

UDK 811.163.6'373.42:811.163.6'35

Natalija Ulčnik

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

DVOJNICI *BOLNICA* – *BOLNIŠNICA* V 19. STOLETJU IN DANES¹

V prispevku je z zgodovinskega in s sočasnega vidika predstavljeno pojavljanje dvojničnih izrazov *bolnica* – *bolnišnica*. Preverjeno je njuno evidentiranje v slovenskih slovarjih (1781–2012), normiranje njune rabe v slovenskih pravopisih (1899–2001), pojavljanje v strokovnih, leposlovnih in publicističnih besedilih 19. stoletja ter prisotnost v korpusih sodobnega slovenskega jezika. Ugotovljeno je, da sta od prve polovice 19. stoletja do danes slovarsko oz. besedilno prisotna oba izraza, vendar pa se je njuna raba zlasti pod vplivom purističnih teženj, zaznavnih v pravopisnih določilih, sčasoma vezala na knjižno (*bolnišnica*) oz. neknjižno (*bolnica*), ob tem pa je bila doslej v normativnih priročnikih spregledana njuna ustaljenost na različnih strokovnih področjih, ki jo ponazarjata značilni zvezi: *splošna bolnišnica* – *veterinarska bolnica*.

Ključne besede: knjižnojezikovna norma, besedilna raba, slavizem

The present article presents diachronic and synchronic aspects of the occurrence of the competing terms *bolnica* – *bolnišnica*. We checked the occurrence of the terms in Slovene dictionaries (1781–2012); their normative use in Slovene grammars (1899–2001); their occurrence in nineteenth-century professional, literary, and journalistic works; and in the corpus of the contemporary Slovene language. We discovered that from the first half of the nineteenth century until today, both terms occur in dictionaries and literary works; however, with time the use of the terms split into a literal (*bolnišnica*) and non-literal (*bolnica*) under the influence of puritanical tendencies. We also discovered that up to the present, normative reference works did not take into account the terms' stability in various professional fields, as illustrated by such distinctive phrases as *splošna bolnišnica* – *veterinarska bolnica*.

Key words: standard language norm, word use, slavisms

0 Uvod

V slovenskem knjižnem jeziku se je za *bolnico* oz. *bolnišnico*² od 16. do 19. stoletja uporabljal iz nemščine prevzeti izraz *špital* (SNOJ 2009: 738),³ ki je sprva označeval »bivališčni prostor in prenočišče za tujce in popotnike« (MLINARIČ 2001: 13), kasneje pa prostor oz. zgradbo za oskrbo in nego zlasti revnih. Z razvojem mest in trgov so bili ustanovljeni t. i. meščanski špitali – predhodniki bolnišnic v današnjem pomenu besede, v katerih so poskrbeli za obubožane in bolne meščane (MLINARIČ 2001: 13). Raba izrazov *bolnica* oz. *bolnišnica* je postala vidnejša sredi 19. stoletja, ko sta bili obe besedi že tudi slovarsko evidentirani. Opazno je, da sta se v različnozvrstnih be-

¹ Prispevek je nastal v okviru programske skupine *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* (P6-0156).

² Zaporedje *bolnica* – *bolnišnica* je v prispevku abecednoredno in ne hierarhično zasnovano.

³ Samostalni *špital* ima v popisu besedja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja devet pojavitev (Ahačič idr. 2011), najdemo pa ga tudi v *Slovarju jezika Janeza Svetokriškega* (SNOJ 2006: 422).

sedilih vseskozi uporabljali obe, četudi so nekateri dajali prednost prvi, nekateri drugi. V normativnih priročnikih je bilo pogosto opozorjeno na prevzetost izraza *bolnica*, zaradi česar je bil ta razumljen kot manj ustrezna dvojnica.

Danes je še zmeraj v ospredju vprašanje jezikovne dvojničnosti oz. sinonimije,⁴ saj ima tvorec besedila za isti denotat na voljo dve poimenovalni možnosti. Na izbiro besedne dvojnice pa lahko odvisno od vrste besedila in okoliščin rabe vplivajo različni dejavniki, tudi upoštevanje knjižnonormativnih določil ali težnja po čim krajšem jezikovnem izražanju. Kakor je prikazano v nadaljevanju, sta veterinarska oz. medicinska stroka med leksikalnima dvojnicama *bolnica/bolnišnica* na ravni poimenovanja teh ustanov že naredili svoj prednostni izbor, vendar pa ta jezikovna značilnost še ni povsem uzaveščena med uporabniki jezika. Ob tem se poraja tudi več vprašanj, npr. zakaj se prevzeti izraz kljub odklonilnemu odnosu jezikoslovcev trdoživo ohranja že več kot stoletje in ali materni govorci slovenščine kot knjižno ustrezen (nevtralen) dojemajo zgolj izraz *bolnišnica*, medtem ko *bolnico* povezujejo z izključno neknjižno, nestrokovno rabo. Za lažje razumevanje in ovrednotenje današnjega stanja pa je treba najprej raziskati začetke in okoliščine pojavljanja obeh izrazov v slovenščini in njuno normiranje v jezikovnih priročnikih.

2 *Bolnica in bolnišnica* v slovenskih slovarjih

Leksema sta kot slovenski ustreznici nemškima iztočnicama *das Krankenhaus* oz. *das Spital* v slovarjih evidentirana šele v 19. stoletju, dotlej pa so bili zabeleženi zgolj posamezni poskusi slovenskega poimenovanja. Tako v trijezičnem slovarju Marka Pohlina iz leta 1781 še ne zasledimo izrazov *bolnica* oz. *bolnišnica*, najdemo pa poimenovanje za bolno osebo, torej *bolnik*, *bolnica* (Pohlin 1781). Nemško-slovenski slovar Ožbalta Gutsmana (1789) pa pod iztočnico *Krankenhaus* že navaja tri slovenske ustreznice, in sicer *bounizhna hi*ha, *šhpitau*, *bounikouni*šhe, pod iztočnico *Spital* pa zasledimo že omenjeno ustreznico *šhpitau* in *beteshni*šhe. Razen *špitala* se nobena od omenjenih možnosti v slovarjih 19. stoletja ne pojavlja več.

Valentin Vodnik (1806–17) je v rokopisnem slovarju *Slowenisches Wörterbuch – Slowensek Besednjak* največkrat navedel izraz *bolni*šhe, ki ga je tudi sam uporabljal, npr. v *Lublanskih novicah*⁵ in *Babištvu* (Vodnik 1818), izpričana pa je tudi pojavitev *bolni/hni*za, vendar jo je avtor na nekaterih mestih rokopisa prečrtal.⁶ Anton Murko (1833) je za pomen ‘das Krankenhaus’, ‘das Spital’ v slovensko-nemškem slovarskem delu v okviru besednodružinskega prikazovanja pod iztočnico *ból* navedel tri podiztočnice, pri katerih

⁴ V obravnavanih primerih lahko po A. VIDOVIČ MUHA (2013: 172) govorimo tudi o sinonimnem paru, saj je njuna različnost določena z besedotvornomorfemsko sestavino.

⁵ »V našlim bolnišhi (krankenhaus) šo letaš dvajset otrokam kose uzepili« (Lublanske novice, 22. 10. 1797). Iz primera je razvidno Vodnikovo uvajanje slovenske novotvorjenke ob nemški ustreznici; slednja ima ob predpostavki, da jo bralci poznajo in razumejo, tudi pomenskopojasnevalno vlogo.

⁶ Za podatke iz kartoteke obrnjenega (slovensko-nemškega) slovarja, ki jo hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, se najlepše zahvaljujem Andreji Legan Ravnikar, ki se je z Vodnikovim besedjem tudi vsestransko in poglobljeno ukvarjala; med drugim je raziskovala razvoj strokovnega izrazja in ugotovila, da si je Vodnik tudi pri medicinskem izrazju prizadeval poiskati izvorne slovenske besedotvorne rešitve in zmanjšati odvisnosti od nemške predloge (LEGAN RAVNIKAR 2011: 302).

lahko razberemo glasoslovno variantnost in slogovno neenakovrednost: (1) *boleni*šhe: besedo je označil z zvezdico, kar pomeni, da je bila novotvorjenka; (2) *boleni*šhze: beseda je brez oznake, zaradi česar jo lahko razumemo kot najbolj nevtralnno ustreznico; (3) *bolni*šhe: beseda je navedena za oznako *auch* 'tudi'. Sledi oznaka spola (n.), krajšava *eig. [entlich]* in pomenska razlaga z normativnim določilom ter ustreznicama v nemščini: »der Ort, wo Krankheiten oder Kranke geweſen ſind, inſgemein aber unrichtig, das Krankenhaus, das Spital« (MURKO 1833: 22). V nemško-slovenskem delu pa pod iztočnico *Krank* in podiztočnico *Krankenhaus* najdemo kar štiri ustreznice, vendar zgolj eno iz slovensko-nemškega dela: (1) *boleni*šhe, (2) *boleni*šhnica, (3) *bolnica*, ob kateri etimološka oznaka *ruſſ.* opozarja na prevzetost iz ruščine, in (4) *šhpital*, ki je z oznako *gem. [einhin]* opredeljena kot v rabi navadnejša oz. pogosta. Pri nemški iztočnici *Spital* najdemo usmeritev k iztočnici *Krank* s podiztočnico *Krankenhaus*. V Murkovem slovarju (1833) sta torej med drugimi izrazi prvič sopostavljeni dvojnici *bolnišnica* – *bolnica*. Da sta se prav ta leksema začela ustaljevati, dokazuje *Popólni ročni slovár slovénskega in němškega jezika* Antona Janežiča (1850), kjer sta pod nemško iztočnico *Spital* navedeni slovenski ustreznici *bolnišnica*, *bolnica*, pod iztočnico *Krankenhaus* pa zgolj *bolnišnica*. Iz nemščine prevzeti *špital* ni več omenjen in na tej točki se zdi, da bi se lahko v knjižni slovenščini sčasoma uveljavil zgolj eden od obeh omenjenih leksemov, zaradi ponovitve pri obeh nemških iztočnicah predvidoma *bolnišnica*. Naslednji pomembnejši splošni dvojezični nemško-slovenski slovar je Čigaletov iz leta 1860, v katerem se ob iztočnici *Spital* dejansko pojavi zgolj slovenska ustreznica *bolnišnica* (Čigale 1860). Ta je na prvem mestu navedena tudi pri iztočnici *Krankenhaus*, sledita pa še besednozvezno poimenovanje *hiša bolnih* in izraz *bolnica*. Presenetljivo pa se je isti avtor v terminološkem slovarju *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča* (Čigale 1880) odločil zgolj za izraz *bólnica*. Ob njem je dodal opozorilo o izvoru iz stare cerkvene slovanščine in ruščine ter naglasu na *o*, ki besedo ločuje od enakopisnice *bolnica*.

GUTSMAN 1789	MURKO 1833	JANEŽIČ 1850	CIGALE 1860	CIGALE 1880
Krankenhaus , bounizhna hišha, šhpitau, bounikounišhe.	Krank [...] Krankenhaus n. <i>etwa boleni</i> šhe, <i>boleni</i> šhnica, <i>ruſſ.</i> bolnica, <i>gem.</i> šhpital.	Krankenhaus , n. bolnišnica.	Krankenhaus , das, bolnišnica, hiša bolnih, <i>russ.</i> bolnica.	Krankenhaus , <i>stat.</i> bólnica (altſl. u. ruſſ.; Accent auf o zum Unterſchiede von bolnica, die Kranke).
Spital , šhpitau, beteshnišhe; <i>f.</i> Krankenhaus, Siechenhaus.	Spital vide Krankenhaus unter Krank.	Spital , n. bolnišnica, bolnica.	Spital , das, bolnišnica; <i>f.</i> Krankenhaus, Armenhaus.	
	Bol [...] —enišhe (*) — enišhze, <i>auch</i> —nišhe n. [...]			
				Bólnica , Krankenhaus.

Tabela 1: Primerjalni prikaz navajanja izrazov za pomen 'bolnišnica' v izbranih tiskanih dvojezičnih slovarjih.

Več poimenovanj istega denotata ponovno najdemo v Pleteršnikovem slovarju s konca 19. stoletja (Pleteršnik 1894/95), v katerem so prvič natančneje navedeni tudi viri, iz katerih so bile besede izpisane:

bolnica, *f.* 1) die Kranke, die Patientin; — 2) böhnica, das Krankenhaus, das Spital, *Jan., Cig. (T.), Levst. (Nauk), nk.*; — stsl., rus.

bolnišče, *n.* das Krankenzimmer, *Levst. (Pril.)*; — das Krankenhaus, *Vod. (Bab.), SIN., Str.*

bolnišnica, *f.* das Krankenhaus, das Spital, *Cig., Jan., Ravn., nk.*

špital, *-la, m.* bolnica, das Spital.

Ob izrazu *špital* se pojavlja slovensko pojasnilo *bolnica* in nemška ustreznica *das Spital*; dodatnih etimoloških pojasnil ni, prav tako ni podatka o virih, kar nakazuje tedanjo splošno rabo in poznavanje besede. *Bolnišnica*, ki je zapisana z etimološko ustreznim soglasniškim sklopom -šč- (*bolniščnica*), ima dodane tri vire, in sicer (1) Cigaletov nemško-slovenski slovar (1860), (2) drugo izdajo Janežičevega slovarja *Deutsch-slovenisches Taschenwörterbuch* (1867) in (3) Ravnikarjeve *Zgodbe Svetiga pisma za mlade ljudi* (1815–1817), ki so najstarejši ter obenem edini neslovarski vir. Dodan je tudi podatek o novoknjižni rabi (*nk.*). Izraz *bólnica*, ki na leksikografski ravni ni prikazan v samostojnem slovarskem sestavku, temveč je priključen iztočnici *bolnica*, je bil prav tako izpisan iz dveh slovarskih virov ter enega besedilnega vira, in sicer: (1) Janežičevega slovarja iz leta 1867, (2) Cigaletove *Znanstvene terminologije* (1880) ter (3) Levstikovega preвода z naslovom *Nauk slověnskím županom, kakó jim je dělati, kadar opravljajo domačega in izročěnega podróčja dolžnosti* (1880). Tudi ta izraz je bil označen kot novoknjižni, enako kot v Cigaletovem slovarju (1860) pa je bil tudi tukaj dodan podatek o slovanskem izvoru. Pleteršnikov slovar obenem kaže, da se je do začetka 20. stoletja ob izrazu *bólnica* že pojavljala tudi besednodružinska enota *bolničen*, medtem ko pridevnika *bolniš(č)ničen* ne zasledimo. Urednik je v slovar vključil tudi besedotvorno različico *bolnišče*, ki je bila izpisana iz Vodnikovega *Babištva* (1818), časopisa *Slovenski narod* in Stritarjevih *Zbranih spisov I–VI* (1887–88). Opazno je, da je Pleteršnik obravnavano izrazje evidentiral brez dodatnih (ne)posrednih normativnih oznak, torej brez usmerjevalnosti in nakazovanja medsebojnih razmerij.

V zgodovinsko-narečnem *Slovarju stare knjižne prekmurščine* (Novak 2006), ki zajema izpise iz šestindvajsetih del prekmurskih piscev 18. in 19. stoletja, za pomen 'bolnišnica' najdemo zgolj izraz *špital*.⁷

V prvem enojezičnem slovarju slovenskega jezika, ki je nastal v času, ko smo že imeli tudi pravopisne priročnike, je Joža Glonar (1936) navedel zgolj iztočnico *bólnica* in jo pomensko razložil z dvojnico *bolnišnica*, medtem ko slednji ni namenil samostojnega slovarskega sestavka. Četudi sta v slovarju uporabljeni dve normativni oznaki († zastarelo, napačno; †) napačno in nepotrebno),⁸ se ob dvojnicah *bolnica* – *bolnišnica* ne pojavljata.

Podobno je tudi v informativno-normativnem SSKJ, kjer sta oba izraza obravnavana enakovredno in brez kvalifikatorjev oz. morebitne povezave s kazalko, ki bi opozarjala na knjižno nepravilno dvojnico iztočnice:

⁷ Izpisan je bil iz slovnice Jožefa Košiča (1833). O razvoju prekmurskega knjižnega jezika in njegovih leksikalnih značilnostih prim. Jesenšek 2013.

⁸ Oznako † zasledimo npr. pri obliki *bolana* 'bolna'.

bolnica -e ž (ô) *zavod za zdravljenje bolnikov*: odpeljali so ga v bolnico; ležati v bolnici; otroška, vojaška bolnica; bolnica za duševne bolezni / partizanska bolnica *zasilna bolnica na skritem kraju*

bolnišnica -e [ɯn] ž (î) *zavod za zdravljenje bolnikov*: bolnišnica sprejema vsak dan; odpeljali ga bodo v bolnišnico; otroška, splošna bolnišnica; klinične bolnišnice; bolnišnica za duševne bolezni / veterinarska bolnišnica

Iztočnici imata enako pomensko razlago in primerljiv obseg slovarskega sestavka, najdemo pa tudi podobne ali celo identične zglede rabe: *odpeljali so ga v bolnico – odpeljali ga bodo v bolnišnico; otroška bolnica – otroška bolnišnica; bolnica za duševne bolezni – bolnišnica za duševne bolezni*.⁹ Oba izraza sta bila torej v SSKJ sprejeta kot enakovredna, zaradi česar tudi ni bilo povoda za nadomeščanje izraza *bolnica* z *bolnišnico*. Ob tem je še zlasti zanimivo, da se je v pomenskih opisih iztočnic ter v zgledih rabe *bolnica* pojavljala celo pogosteje od *bolnišnice*, kar lahko razumemo tudi kot odraz nezaznamovane in pogostejše rabe v času nastanka SSKJ, npr. (podčr. N. U.):

bolézen -zni ž (ê) [...] *bolnica* za ženske bolezni

dojílница -e [drugi pomen ɯn] ž (î) **1.** *prostor v otroških ustanovah ali bolnicah, kamor prihajajo matere dojit*

epidemiolóški -a -o prid. (ô) *nanašajoč se na epidemiologijo*: epidemiološke raziskave, študije / epidemiološki oddelek v *bolnici*

hospitalizírati -am dov. in nedov. (î) knjiž. *sprejeti koga v bolnico*

ítí [...] iti v *bolnico* na pregled

klínika -e ž (î) *bolnica za določeno medicinsko panogo, namenjena tudi znanstvenemu raziskovanju ter pouku*

V SSKJ² je pomensko pojasnilo pri iztočnici *bólnica* že dopolnjeno z izrazom *bolnišnica*, v čemer lahko, podobno kot v SP 2001, prepoznamo knjižnonormativno usmerjanje od *bolnice* k *bolnišnici*; pri slednji je v okviru prenovljenih slovarskih sestavkov dodana tudi kolokacija *negovalna bolnišnica*. *Bolnica* je dosledno nadomeščena z *bolnišnico* tudi v vseh zgoraj navedenih pomenskih razlagah in zgledih rabe.

Obravnavani dvojnici sta sicer sestavni del splošne leksike, vendar pa pripadata tudi strokovnemu izrazju, zato sta bila v analizo vključena tudi dva terminološka slovarja. V *Veterinarskem terminološkem slovarju* (1982) je opazno prevzemanje pomenskih opisov iz SSKJ, saj sta tako *bolnica* kot *bolnišnica* pomensko opredeljeni kot 'zavod za zdravljenje bolnikov'. V izdaji iz leta 2013, ki po vzoru tradicionalne terminološke vede (in tudi analogno po medicinskem terminološkem slovarju) že natančneje prikazuje odnose med izrazi v smislu prednostnih, manj priporočenih oz. bolj uveljavljenih,¹⁰ pa je med njima nakazano neenakovredno razmerje. Iztočnica *bolnišnica* ima obširnejšo pomensko razlago, vsebuje stalno zvezo (*poljska bolnišnica*) in dvojnico (*bolnica*), *bólnica* pa ima v pomenskem delu zgolj nadrejeni oz.

⁹ Pri tem pa še danes obstaja zgolj izraz *umobolnica*.

¹⁰ Različna poimenovanja istega pojma so v terminologiji namreč razumljena kot »neželen/i/ odklon/i/ od ustaljenih poimenovanj, ki jih je treba ustrezno normirati« (ŽAGAR KARER 2011: 37).

prednostni izraz (*bolnišnica*),¹¹ nima pa zvrstnega ali slogovnega kvalifikatorja, ki bi določal njeno morebitno nestrokovno oz. pogovorno rabo.¹² Tudi iz razširjene, 5. izdaje *Slovenskega medicinskega slovarja* (2014) je razvidna razlika v pojmovanju obravnavanih dvojnic. Iztočnica *bolnišnica* ima natančnejše pomensko pojasnilo kot v SSKJ in SSKJ², dodane so nekatere stalne zveze (npr. *dnevna bolnišnica, klinična bolnišnica, negovalna bolnišnica, splošna bolnišnica*) in izraza *bólnica, hospital*.¹³ Tudi v tem slovarju *bolnica* ni enakovredna ustreznica, saj je s puščico in prednostnim izrazom nakazano njeno podrejeno razmerje. To stanje je lahko odraz formalnega poimenovanja tovrstnih ustanov in tudi izhajanja iz pravopisnih normativnih določil v SP 2001.¹⁴

Iztočnica	<i>Veterinarski terminološki slovar</i> (1982)	<i>Veterinarski terminološki slovar</i> (2013)	<i>Slovenski medicinski slovar</i> (2014)
bólnica	zavod za zdravljenje bolnikov	bolnišnica	→ bolnišnica
bolnišnica	zavod za zdravljenje bolnikov	ustanova za (praviloma stacionarno) zdravljenje, nego bolnikov SIN.: bolnica	ustanova, namenjena bivanju, zdravljenju in negi bolnikov <i>sin. bólnica, hospital</i>

Tabela 2: Primerjalni prikaz pomenskih opisov za iztočnici *bólnica, bolnišnica* v veterinarskem in medicinskem terminološkem slovarju.

V etimološkem slovarju Marka Snoja (2009) je samostalnik *špital* razložen kot 'bolnica' in ne 'bolnišnica', pod iztočnico *boléti* pa sta v okviru slovenske besedne družine navedeni tako *bólnica* kot *bolnišnica*. Omenjeno je lahko tudi odraz dejanske rabe ob neobremenjenosti s purističnimi prizadevanji, še zlasti izstopajočimi v slovenskih pravopisih.

2 *Bolnica in bolnišnica* v slovenskih pravopisih

V slovenskem pravopisu Frana Levca (SP 1899) najdemo v okviru iztočnice *bolan* izpeljanki *bólnica* (z dodano nemško ustreznico *das Krankenhaus*) in *bolnišnica*, pri čemer je slednja navedena v glasoslovni različici iz Pleteršnikovega slovarja (*bolnišnica*). Podobno je tudi v *Slovenskem pravopisu* Antona Breznika (SP 1920), kjer *bólnica* oz. *bolnišnica* še zmeraj nimata samostojnega slovarskega sestavka. V njem

¹¹ »Pri podrejenih, to je manj pravih, redkeje uporabljenih, zastarelih ali žargonskih izrazih so razlage nadomeščene z izrazom, ki je pravilnejši ali se pogosteje uporablja in mora biti uvrščen v slovarju kot iztočnica. S tem je nakazana normativnost slovarja [...]« (*Veterinarski terminološki slovar* 2013: 12).

¹² V terminoloških slovarjih se lahko pojavljajo kvalifikatorji *nestrok., poljud., strok. pog., nestrok. pog.* Prim. tudi analize v Žagar Karer 2011.

¹³ Označena sta sicer kot sinonima, vendar pa znotraj enega terminološkega področja ne moremo govoriti o sopomenskosti, temveč zgolj o dvojničnosti, kar je načeloma povezano z oblikovanjem nacionalne terminologije (VIDOVIČ MUHA 2013: 128).

¹⁴ Prva izdaja *Slovenskega medicinskega slovarja* je namreč izšla leta 2002.

je izraz *bólnica* z *bolnišnico* povezan z enačajem. Raba slednjega sicer ni natančneje pojasnjena, vendar pa lahko razberemo, da je Breznik enačaj pogosto uporabljal pri navajanju bolj priporočljive oz. neprevzete dvojnice. Pravopis iz leta 1935, ki že navaja samostojno iztočnico *bólnica* in jo za enačajem opredeli kot *bolnišnico*, rabo enačaja sicer opredeljuje, vendar neoznačno: »Enačaj (=) kaže ali enakost izrazov (sinonima) ali pa pravilno slovensko izražanje« (SP 1935: VI). *Bolnišnica* je torej v normativnem smislu ali enakovredna dvojnica k iztočnično zapisani *bolnici* ali pa zgled ustrežnejšega izražanja. Pravopis iz leta 1950 za izraz *bolnišnica*, ki ga navaja pod iztočnico *bolán*, prvič jasno opredeli izgovor sklopa *-ol-* z *-ou-*. Izraz *bolnica* pa je ponovno naveden v samostojnem slovarskem sestavku in s pomensko razlago *bolnišnica*, vendar brez enačaja.¹⁵ Slovenski pravopis iz leta 1962 uvaja novost pri navajanju izraza *bolnišnica* – ne najdemo ga več pod pridevniško iztočnico *bolán*, temveč pod samostalniško izpeljanko *bolnik*, iz katere je izraz tudi tvorjen. V tem primeru je prav tako opredeljen izgovor trdega *l* v položaju pred konzonantom (*-un-*). *Bolnica*, ki je navedena v samostojnem sestavku, je dopolnjena z izrazom *bolnišnica* v ležečem tisku, ki ga glede na uvodna navodila za rabo pravopisa razumemo kot dopolnilo redkeje rabljenim (pomensko manj znanim, zgolj krajevno živim) izrazom, ki jim je bilo treba dodati splošno razumljivo in rabljeno sopomenko (SP 1962: 6). V SP 2001 oba izraza prvič zasledimo kot samostojni gesli. Pri *bólnici* je dodan tudi zgled rabe *zdraviti se v bolnici* z dodatkom v ležečem tisku v *bolnišnici*, kar pomeni, da je *bolnišnica* v knjižnonormativnem smislu opredeljena kot ustrežnejša.

SP 1899	SP 1920	SP 1935	SP 1950	SP 1962	SP 2001
bolan , bolna, o 236. († bolána); bolnica die Kranke; bólnica das Krankenhaus; bolnišnica	bolan , bolen, bolna († bolana), bolno, bolnik, bolnica, bólnica = bolnišnica		bolán [...] bolnišnica -e [-ou-] ž		
		bólnica (<i>bólnica</i>) ž. = bolnišnica	bólnica <i>bolnišnica</i>	bólnica <i>bolnišnica</i>	bólnica [...] zdraviti se v ~i v <i>bolnišnici</i>
				bolník [...] bolnišnica -e ž, bolnišničen -čna -o = bolnišniški -a -o: ~i objekti > [-un-]	
					bolnišnica -e [un] ž (i)

Tabela 3: Primerjalni prikaz navajanja izrazov *bólnica*, *bolnišnica* v slovenskih pravopisih.

¹⁵ Beseda *špital* ima v tem pravopisu obe ustreznici – *bolnišnica*, *bolnica* (SP 1950).

Določilo knjižnojezikovne neenakovrednosti pa ima posledice v rabi obeh izrazov, saj je privedlo tudi do nekritičnega nadomeščanja izraza *bolnica* z *bolnišnico* v primerih, ko je *bolnica* del uradnega poimenovanja ustanove.

3 Raba izrazov *bolnica* in *bolnišnica* od 19. stoletja do danes

Besedila iz 19. stoletja izkazujejo knjižno rabo obeh izrazov. Kot je razvidno iz korpusa IMP (*Jezikovni viri starejše slovenščine*), se je izraz *bolnišnica* uporabljal v časopisno, revijalno in knjižno objavljenih izvirnih in prevodnih besedilih s posve-tno in nabožno vsebino. V konkordančniku korpusa IMP ima 192 zadetkov, in sicer v strokovnih, publicističnih ter umetnostnih besedilih, objavljenih od leta 1830 do leta 1917. Najstarejša korpusno zajeta pojavitev je izkazana v delu *Zgodbe Svetiga pisma za mlade ljudi* (1830), najmlajša v proznem besedilu Alojza Kraigherja *Mlada ljubezen* (1917). Med pojavitvami v publicistiki izstopajo članki iz *Kmetijskih in rokodelskih novic* v obdobju od 1843 do 1881, med strokovnimi besedili pa se pojavlja-jo *Domači zdravnik* Janeza Volčiča (1874), *Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878* Jerneja Andrejke (1904), *Higiena na kmetih* Ernsta Feltgena (v prevodu Mirka Černiča, 1910) itd. Izraz najdemo tudi v leposlovnih, zlasti proznih besedilih, npr. v rokopisu *Odesa* (1854) Frana Erjavca, prevodu Franca Malavašiča *Krivica za krivico* (1859), v besedilu Pavline Pajk *Domačija nad vse* (1899); uporabljali so ga tudi Fran Saleški Finžgar (*Gozdarjev sin*, 1893; *Iz modernega sveta*, 1904), Ivan Cankar (*Vinjete*, 1899; *Na klancu*, 1902), Vladimir Levstik (*Obsojenci*, 1909), Alojz Kraigher (*Mlada ljubezen*, 1917) in drugi.

(1) Med vsemi poslopji celega mesta je brez dvombe naj veličastnša nova na štiri vogle zidana *bolnišnica*, ki leži na vzhodni strani mesta, in jo že na cesti, ki od Občine pelje, lahko razločiš, ker zmed vseh hiš zavolj posebnega obsega veličansko tù stoji. (Novice gospodar-skih, obrtniških in narodnih stvari, 1856; vir: korpus IMP)

(2) Ko sem bil študent, ležal sem svoje dni v *bolnišnici*, in moja mati me je prišla posetit. (Ivan Cankar, 1899: *Vinjete*; vir: korpus IMP)

Iskanje izraza *bolnica* v konkordančniku korpusa IMP sicer ponuja več rezultatov (421), vendar pa sta pri tem zajeta homonima *bólnica* in *bolnica*, kar zahteva dodatno ročno preverjanje in iskanje. Opazno je, da se v korpusno zajetih besedilih *bólnica* prvič pojavi šele v drugi polovici 19. stoletja, in sicer v prevodu gledališke igre *Mlinar in njegova hči* iz leta 1867, najmlajše besedilo, ki vsebuje iskani izraz, pa je roman *Gadje gnezdo* Vladimirja Levstika iz leta 1918. Pregled pojavitev kaže, da je *bólnica* večinoma izkazana v leposlovju in knjižno izdanih strokovnih besedilih, precej manj pa v časopisnih prispevkih.¹⁶ Pojavlja se npr. v proznih besedilih Janeza Trdine (*Bajke in povesti o Gorjancih*, 1882), Janka Kersnika (*Lutski ljudje*, 1882; *Jara gospoda*, 1893; *Očetov greh*, 1894), Pavline Pajk (*Roman starega samca*, 1895), Frana Govekarja (*Doktor Strnad*, 1895), Franca Ksaverja Meška (*Kam plovemo*, 1897), Mari-ce Nadlišek-Bartol (*Pod streho*, 1897) in Ivana Cankarja (*Otrok se smeje*, 1904) ter v strokovnih besedilih Ferda Kočeverja (*Kupčija in obrtnija*, 1872), Ivana Vrhovca

¹⁶ V *Novicah gospodarskih, obrtniških in narodnih stvari* sta izkazani zgolj 2 pojavitvi (leta 1880).

(*Ljubljanski meščani v minulih stoletjih*, 1886), Matije Murka (*V provinci na Ruskem*, 1889), Janeza Trdine (*Bahovi huzarji in Iliri*, 1903).

(3) Najbrže so ga vzeli v vojake pa je padel v boji ali pa umrl v kaki *bólnici*. (Janez Trdina, 1882: *Bajke in povesti o Gorjancih*; vir: korpus IMP)

(4) »Špital« je bila hiša za ubožce, ob jednem pa tudi *bólnica* za stare in onemogle ljudi, za najdence in za ponesrečene matere, ki so bile otroku za očeta v zadregi. (Ivan Vrhovec, 1886: *Ljubljanski meščani v minulih stoletjih*; vir: korpus IMP)

Raba obeh izrazov se je izmenjevala tudi pri istih avtorjih in celo znotraj istih besedil, npr.:

(5) V nekaj hiši sem naštel sedem merličev iz ene izbe, ne manj žalostna so poročila iz *bolnišnic*, kosarn, jetnišnic, sirotišnic in drugih enakih zavodov, kjer mnogo ljudi v enej izbi vkup živi in spava. [...]

Zvečer precej po dohodu na prenočevanje v privatno hišo razbolita dva, ktera pa so nemudoma v vojaško *bolnico*¹⁷ daleč od te hiše odnesli. (Janez Volčič, 1874: *Domači zdravnik*; vir: korpus IMP)

(6) V oskrbi in ozdravljanji je bilo bolnikov in bolnic v *bolnišnici* 3536, v blazniči 263, v porodišnici (169 mater in 153 otrok) 322, skupaj 4121. Odpadlo jih je po izstopu ali smrti v *bolnici* 3209, v blaznici 138, v porodišnici (159 mater in 150 otrok) 309, skupaj 3656. Koncem leta 1879. jih je tedaj ostalo 465, in sicer v *bolnici* 227, v blaznici 125, v porodišnici (10 mater in 3 otrok) 13. (*Novice gospodarskih, obrtniških in narodnih stvari*, 1880; vir: korpus IMP)

Primer (6) kaže, da se je *bolnišnica* uporabljala tudi v funkciji krepiteve sporočilne jasnosti ob zaporedni rabi enakopisnic *bolnica* – *bólnica*; ko besedilna jasnost ni bila ogrožena, je bil uporabljen izraz *bolnica*.

Pojavitve v drugih, korpusno nezajetih besedilih 19. in 20. stoletja najdemo tudi s pomočjo iskalnika *Digitalne knjižnice Slovenije*. Te prav tako razkrivajo dvojnično rabo in besednozvezno neustaljenost, npr. *Deželne bolnišnice – Nova deželna bolnica v Ljubljani*.

O rabi izrazov *bolnica* – *bolnišnica* so v okviru razmišljanj o slavizmih razpravljali tudi nekateri jezikoslovci. Anton BAJEC (1951: 16) je *bólnico* navedel med primeri, za katere »marsikdo zameri, da jih SP ni prepovedal«. Ugotovil je, da je *bolnišnico* »naredil Vodnik,¹⁸ a je dolga in nerodna, zato se je krajša izposojenka hitro prijela« (BAJEC 1951: 16).¹⁹ Bistven kriterij pogoste rabe naj bi torej bila raci-

¹⁷ Zveza vojaška *bolnica* (ne pa tudi *vojaška bolnišnica*) je evidentirana tudi v SSKJ.

¹⁸ Bajec je najbrž mislil na obliko *bolnihnica* iz rokopisnega slovarja, ki pa jo je Vodnik, kakor je bilo že poudarjeno, na nekaterih mestih rokopisa prečrtal. Vodnikove preferirane oblike *bolniše* Bajec na tem mestu ne navaja.

¹⁹ Obenem pa se je uveljavil prav tako dolg izraz *porodnišnica*, četudi so v 19. stoletju obstajali besedotvorno krajši poimenovalni poskusi, npr. *porodilnica*, *porodišče*, *porodnišče* (Pleteršnik 1894/95).

O besedotvorju predmetnopomenskih besed prim. tudi Stramljič Breznik 2008.

onalizacija jezikovnega izražanja.²⁰ Po navedbah Antona BREZNIKA (1967: 138) je Janez Bleiweis namesto tedanje *bolnišnice*, ki je bila »v rabi že od Vodnika in Ravnikarja dalje«, v knjižno slovenščino po nepotrebnem uvedel samostalnik *bólnica*²¹ in z njim začel izpodrivati izvimoslovenski enopomenski izraz, ki pa očitno še ni bil povsem ustaljen. Jakob Šolar je kot prirejevalec Breznikove knjige *Življenje besed* v opombi poudaril, da je bil v šestdesetih letih 20. stoletja izraz *bolnica* še pogostejši kot v tridesetih letih: »po 30 letih je *bólnica* še močnejša kakor 1933« (ŠOLAR 1967: 289). Konkurenčna raba obeh izrazov se je torej nadaljevala tudi v 20. stoletju. Ugleдни jezikoslovci so slavizem *bolnica* (hrv., srb., *bólnica*; mak., bolg. *болница*, rus. *больница*;²² LÄGREID 1973: 90) kljub zmeraj pogostejši rabi zavračali kot odvečen, kar pa je treba razumeti tudi kot odraz tedanjega splošnega družbeno-političnega stanja (VIDOVIČ MUHA 2013a: 126). Ob tem ni zanemarljivo, da je na uveljavitev slovanskih izrazov v slovenščini kljub sočasnemu obstoju neprevzete izpeljanke v veliki meri vplivala prav raba (OREL 2004: 413).

V današnjem času je opazno, da se samostalnik *bolnišnica* pojavlja v vseh uradnih poimenovanjih javnih zdravstvenih ustanov, npr. *Bolnišnica za ginekologijo in porodništvo Kranj*; *Ortopedska bolnišnica Valdoltra*; *Psihiatrična bolnišnica Ormož*; *Splošna bolnišnica Celje*, *Splošna bolnišnica Murska Sobota*, *Splošna bolnišnica Slovenj Gradec*,²³ medtem ko ostaja precej neopaženo dejstvo, da se v uradnih imenih veterinarskih organizacij pojavlja izraz *bolnica*, in to že od leta 1945: *Centralna veterinarska bolnica*,²⁴ *Bolnica za živali Postojna*, *Veterinarska bolnica Brežice*, *Veterinarska bolnica Maribor*, *Veterinarska bolnica Ptuj*, *Veterinarska bolnica Šentjur* itd. Izbira imena mlajših veterinarskih organizacij lahko izhaja iz poimenovalne tradicije²⁵ ali pa iz zveze *veterinarska bolnica*, uporabljene v 62. členu Zakona o veterinarstvu (2001).²⁶ Pravne in fizične osebe so ob ustanavljanju tovrstnih organizacij pri izbiri imena načeloma neodvisne od zakona, zato lahko na odločanje o imenu vplivajo

²⁰ Ta je ob enopomenskosti, ki je temeljna definicijska lastnost terminov nekega strokovnega področja (VIDOVIČ MUHA 2013: 127), prav tako pomembna značilnost strokovnih izrazov; nezanimarjive so tudi ustaljenost, jezikovnosistemska ustreznost, nezmožnost izražanja konotativnega pomena, pomenska predvidljivost in neodvisnost od besedilnih ter pragmatičnih okoliščin (ŽAGAR KARER 2011: 34).

²¹ Podrobneje bi bilo treba raziskati, ali v to obdobje sega tudi kasnejša odločitev za rabo izraza *bolnica* v veterini. Ob tem je pomembno tudi dejstvo, da so se slovenski veterinarji do leta 1956 šolali v tujini, med drugim v Zagrebu in Beogradu, ter da so svoja strokovna in znanstvena spoznanja objavljali v tujih revijah, zaradi česar se slovenska veterinarska terminologija ni mogla ustrezno razvijati (*Veterinarski terminološki slovar* 2013: 6).

²² Vendar polj. *szpital*, češ. *nemocnice*, slovaš. *nemocnica*.

²³ Ime se je lahko od ustanovitve do danes spreminjalo, npr. *špital* > *bolnica* > *bolnišnica* (Splošna bolnišnica Slovenj Gradec).

²⁴ Delovala je med letoma 1945–1959, leta 1960 pa je bila priključena Veterinarski fakulteti v Ljubljani (*Zbirka Ivana Jazbeca*).

²⁵ V razvoju slovenskega knjižnega jezika se je sicer pojavil tudi izraz *živinozdravilnica*, ki pa se ni uveljavil (Pleteršnik 1894/95).

²⁶ »Pravne in fizične osebe, ki izpolnjujejo predpisane kadrovske, prostorske, higiensko tehnične pogoje ter pogoje glede opreme, lahko ustanovijo naslednje oblike veterinarskih organizacij: veterinarsko ambulantno, veterinarsko bolnico, veterinarsko lekarniško postajo, veterinarsko kliniko in veterinarsko ambulantno v osemenjevalnem središču.«

tudi pragmatični dejavniki, npr. kratkost besede, odsotnost šumevca.²⁷ Četudi je danes nespregledljiva dihotomična delitev na poimenovanje ustanov za zdravljenje bolnih ljudi oz. bolnih živali, je bil izraz *bolnica* v preteklosti širše rabljen, kar dokazujejo poimenovanja, kot so *Klinična bolnica za porodništvo in ženske bolezni*, *Klinična bolnica za psihiatrijo*, *Partizanska bolnica Franja*, *Partizanska bolnica Zima*.

Za preverjanje dejanske rabe in morebitnega pojava hiperkorekcij (*bolnica* > *bolnišnica*) je bilo za namen te raziskave pregledano stanje v sodobnih korpusih pisnih in govornih besedil slovenskega jezika (Gigafida, Kres; Gos).

Konkordanca	bolnica		bolnišnica	
	Gigafida ²⁸	Kres	Gigafida	Kres
	(16.364) ²⁹	(1.573)	151.686	9.872
dnevna	2	1	162	11
klinična	8	0	138	4
otroška	160	10	802	52
partizanska ³⁰	266	20	971	52
pediatrična	20	1	193	11
psihiatrična	292	27	4.256	354
poljska	5	0	194	18
negovalna	16	0	510	18
splošna	301	16	9.866	526
veterinarska	205	6	81	7
vojaška	103	10	795	54

Tabela 4: Število pojavitev izrazov *bolnica*, *bolnišnica* in nekaterih terminoloških kolokacij v korpusu Gigafida in podkorpusu Kres.

Ugotovimo lahko, da v korpusu Gigafida in njegovem glede na vrsto besedil uravnoteženem podkorpusu Kres močno prevladuje raba izraza *bolnišnica*. Med preverjenimi terminološkimi kolokacijami po pogostosti izstopata *splošna bolnišnica* in *psihiatrična bolnišnica*, sledijo *partizanska bolnišnica*, *otroška bolnišnica*, *vojaška bolnišnica*, *negovalna bolnišnica*, *poljska bolnišnica* itd. Zveza *veterinarska bolnišnica* sodi med manj pogoste, saj v korpusu Gigafida dosega le 81 pojavitev, medtem ko ima zveza *veterinarska bolnica* precej več pojavitev (205).³¹ Prikazano stanje pa je

²⁷ Navedeno je vplivalo na izbiro imena Veterinarska bolnica Maribor. Za informacijo se zahvaljujem Bojanu Douganu, dr. vet. med.

²⁸ Glede na zvrstno neuravnoteženost zajetih besedil močno prevladuje raba v časopisnih in revijalnih besedilih, od 11 % do 16 % pa predstavljajo tudi internetna besedila s potencialnim vplivom govorne slovenščine.

²⁹ Število, navedeno med oklepajema, nakazuje zajemanje homonimov *bolnica* – *bolnica*.

³⁰ Zveza *bolnica Franja* ima manj zadetkov (376) kot *bolnišnica Franja* (777), četudi je formalno poimenovanje (tudi na logotipu) Partizanska bolnica Franja (prim. *Partizanska bolnica Franja*).

³¹ Podkorpus Kres take ugotovitve zaradi nizkega števila izenačenih pojavitev ne omogoča.

lahko v posameznih primerih tudi odraz lektorskih posegov, pri katerih je bila *bolnica* nadomeščena z *bolnišnico*,³² npr.:

(7) V njenem imenu je na vprašanja odgovoril [...], predstojnik skupne občinske uprave, ki potrjuje mestno lastništvo sejemskega prostora, a dodaja, da je upravljavec tega prostora zdaj Veterinarska bolnišnica Ptuj [...] (*Večer*; 2002; vir: Gigafida)

Višjo pogostost izraza *bolnica* v primerjavi z *bolnišnico* bi pričakovali v korpusih govornega jezika, vendar *Gos – korpus govornega slovenščine* izkazuje zgolj minimalno prednost: *bólnica* ima 29 pojavitev, *bolnišnica* pa 24. Preklapljanje med obema izrazoma oz. samokorekcija v prid *bolnišnice* v primeru formalnega poimenovanja ustanove je razvidna iz primera (8):

(8) je je lejte mi eee mi smo zdaj eee [1 delno] bolnico smo delali energetski privez ptujsko ne ptujsko mestno eee mestno [1 neraz] eee bolnico Ptuj Splošno bolnišnico Ptuj in smo prijavli eee (Vir: Gos)

Ob navedenem so za sodobno rabo³³ povedna tudi vprašanja o pomenu in ustreznosti obeh izrazov, naslovljena na spletno jezikovno svetovalnico ŠUSS in forum *Al' prav se piše ...?*. Ta dokazujejo, da povprečen jezikovni uporabnik (govorec oz. pisec) ni prepričan o ustreznosti rabe ene oz. druge besede in da izraz *bolnica* načeloma povezuje z neformalno rabo ter ga opredeljuje kot napačnega: »Pri nas doma vedno rečemo bolnišnici kar bolnica. Teta je v bolnici. To se mi zdi po domače in narobek.«³⁴

Dvojnost v rabi ljudi bega, zato želijo izvedeti, kaj je knjižno – to je namreč zanje tudi (edino) pravilno.³⁵ Obstoječi normativni priročniki pa te dileme še ne razrešujejo enoznačno in jasno.³⁶

4 Sklep

Dvojnici *bolnica – bolnišnica* sta se v slovenskem knjižnem jeziku pojavili v prvi polovici 19. stoletja, in sicer kot: (1) slovansko/slovensko nadomestilo za iz nemščine prevzeti izraz *špital* ter (2) kot posledica poimenovalne potrebe ob razvijajočih se ustanovah, v katerih niso več zgolj nudili prostora tujcem in popotnikom oz. oskrbeli in negovali revnih ter obubožanih, temveč tudi zdravili bolne. V slovenskih

³² Podobno v raziskavi sopomenskih parov *prihodnost – bodočnost* ugotavlja tudi E. KRŽIŠNIK (2014: 24).

³³ Geolingvistične raziskave bi lahko pokazale, kateri izraz prevladuje v narečni rabi; žal vprašalnica za *Slovenski lingvistični atlas 1 (Človek – telo, bolezni, družina)* leksema ne zajema.

³⁴ Vir: <http://med.over.net/forum5/read.php?125,2540117> (ogled 1. 8. 2014).

³⁵ H. DOBROVOLJC (2008: 84) navaja, da na ustaljevanje knjižne norme pri jezikovnih uporabnikih vplivata: (1) jezikovna vzgoja (zavedni proces) in (2) jezikovni vzori (nezavedni proces). Poudarja tudi, da jezikoslovci variantnosti v jezikovni normi namenljajo precejšnjo pozornost, saj je ta pogosto moteča.

³⁶ V strokovnem odgovoru na spletni strani ŠUSS-a je podana naslednja ocena stanja v rabi in njune ustreznosti: »*Bolnica* se načeloma uporablja v manj formalnih okoljih kot beseda *bolnišnica*, druga je bolj pogosto v rabi v pisni obliki in veliko manj v govornem jeziku, vendar pa je enako ustrezno uporabljati tudi besedo *bolnica*. Zdi se tudi, da je *bolnišnica* bolj vezana na ustanovo, medtem ko *bolnica* označuje tako ustanovo kot tudi stavbo, prostor« (<http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/arhiv/suss-arhiv-000169.html>; ogled 1. 8. 2014).

splošnih dvojezičnih slovarjih je sprva opazen kontrastiven stik z nemščino, torej iskanje ustreznih slovenskih ekvivalentov za nem. *das Krankenhaus* in *das Spital*, saj so ob obravnavanih dvojnicah evidentirane tudi druge bolj ali manj posrečene besedotvorne možnosti oz. besednozvezna poimenovanja, npr. *bolnikovniše*, *bolniše/bolnišče*, *boleniše/bolenišče*, *bolenišnica*; *bolnična hiša*, *hiša bolnih*. Slovarsko sta oba izraza prvič sopostavljena pri Murku (1833), vendar pa ima enota *bolnica* dodan kvalifikator, ki kaže na njeno prevzetost iz ruščine. Iz zaporedja navajanja slovenskih ustreznikov k nemškim iztočnicam *das Krankenhaus*, *das Spital* je v slovarjih 19. stoletja mogoče razbrati hierarhizacijo v prid *bolnišnice*, saj so jo slovaropisci večinoma navajali pred *bolnico*, vendar pa so med posamezniki zaznavne tudi razlike v prednostnem izboru – Janežič (1850) v splošnem dvojezičnem slovarju daje prednost *bolnišnici*, Cigale (1880) pa v terminološkem slovarju *bolnici*. V tem času je bila raba obeh izrazov precej izenačena, saj so nekateri pisci in pisatelji uporabljali neprevzeto, nekateri prevzeto (vendar izvorno slovansko) poimenovalno možnost, nemalokrat pa sta se, kakor kaže korpus leposlovnih, strokovnih in publicističnih besedil starejše slovenščine (IMP), oba izraza izmenjevala pri istih avtorjih in celo v istih besedilih. V Pleteršnikovem slovarju (1894/95) imata oba leksema navedena po dva slovarska in en besedilni vir in oba sta opredeljena kot »novoknjižna«. V knjižnonormativnem smislu med njima ni nakazane usmerjevalnosti, kljub temu pa je poveden podatek, da je izraz *špital* pomensko opredeljen kot 'bolnica' in ne (tudi) kot 'bolnišnica'. V tem bi lahko prepoznali prevladujočo rabo oz. posredno normativnost. Podobno je tudi v SSKJ, kjer sta oba izraza obravnavana enakovredno (iztočnici imata namreč enak pomenski opis in skoraj identične zglede rabe, slovarska sestavka sta primerljivega obsega), vendar pa tudi v tem slovarju v pomenskih opisih in ponazarjalnem gradivu prevladuje izraz *bolnica* (npr. **hospitalizirati** [...] *sprejeti koga v bolnico*), kar nakazuje njegovo nevtralno rabo v obdobju nastajanja slovarja in v izpisanih besedilih. Drugačno podobo kažejo slovenski pravopisi (SP 1899–2001), saj so v njih opazne sledi purističnih prizadevanj. Slavizem *bolnica* je tako v SP 1962 in SP 2001 eksplicitno označen kot manj ustrezen (nenevtralen) za knjižno rabo, to pa je lahko spodbudilo oblikovanje jezikovnega občutka o njegovi nepravilnosti in neknjižnosti, kakor kažejo tudi vprašanja, zastavljena v spletnih jezikovnih svetovalnicah in forumih. Posledica je že več kot polstoletna knjižnonormativna težnja po nadomeščanju izraza *bolnica* z ustreznico *bolnišnica*, kar se v pomenskih pojasnilih in zgledih rabe odsliskava tudi v SSKJ².

Raziskava je potrdila, da sta dvojnici *bolnica* – *bolnišnica* še danes aktualni in prisotni v pisni ter govorjeni rabi, četudi se v sodobnih knjižnih besedilih veliko pogosteje pojavlja izvornoslovenski izraz *bolnišnica*, ki ga kot knjižnonormativno ustrežnejšega določata tudi SP 2001 in SSKJ². Obenem pa je v omenjenih normativnih priročnikih spregledano, da sta se leksema že pred desetletji začela ustaljevati vsak na svojem strokovnem področju – *bolnišnica* v medicinski in *bolnica* v veterinarski stroki, kar se izkazuje zlasti v formalnih poimenovanjih ustanov, v katerih zdravijo ljudi oz. živali (npr. *Splošna bolnišnica Ptuj* : *Veterinarska bolnica Ptuj*). Izraz *bolnica* je s tem kljub slovanskemu prevzemu in homonimiji kot dvema imanentnima lastnostma, zaradi katerih je bil med jezikoslovci že v preteklosti odklanjan, in zaradi prednosti v pragmatičnem smislu (kratkost besede, odsotnost šumevca) ter ustaljenosti v govorje-

ni rabi prerasel načelno neknižnost in upravičeno dobil priložnost za nadaljnji obstoj tudi v knjižnih besedilih. To pa se smiselno povezuje tudi z dejstvom, da središče jezikoslovnega zanimanja danes ni več izvor besed, temveč živo jezikovno stanje in splošna jezikovna norma, zaradi česar bo značilna in ustaljena (ne)knjižna raba izraza *bolnica* ob podkrepitvi z aktualnimi zgledi morala najti ustrezno mesto tudi v sodobnih normativnih priročnikih.

VIRI IN LITERATURA

Kozma AHAČIČ idr., 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Matej CIGALE, 1860: *Deutsch-slowenisches Wörterbuch*. Laibach: Blasnik. A–L. M–Z.

--, 1880: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*. Ljubljana: MS. Na spletu.

Forum Al' prav se piše ...? Na spletu.

Gigafida – korpus slovenskega jezika. Na spletu.

Gos – korpus govornjene slovenščine. Na spletu.

Joža GLONAR, 1936: *Slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Umetniška propaganda.

Ožbalt GUTSMAN, 1789: *Deutsch-windisches Wörterbuch*. Na spletu.

Anton JANEŽIČ, 1850: *Popólni ročni slovár slovénkega in němškega jezika*. Celovec. Na spletu.

Jezikovni viri starejše slovenščine IMP. Ogled 1. 8. 2014. Na spletu.

Kres – korpus slovenskega jezika. Na spletu.

Lublanske novize. Na spletu.

Anton MURKO, 1833: *Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besednik*. Gradec. Na spletu.

Vilko NOVAK, 2006: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

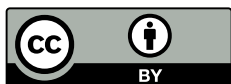
Partizanska bolnica Franja: Mestni muzej Idrija. Na spletu.

Maks PLETERŠNIK, 1894/1895: *Slovensko-nemški slovar*. Transliterirana izdaja na plošči CD-ROM. Ur. M. Furlan, H. Dobrovoljc, H. Jazbec. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar: Spletna izdaja, 2010: Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Na spletu.

Marko POHLIN, 1781: *Tu malu besedishe treh jesikov*. Na spletu.

Slovenski lingvistični atlas I: Človek (telo, bolezni, družina), 2011. Ur. J. Škofic. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Slovenski medicinski slovar: 5. razširjena izdaja, 2014. Ljubljana: Medicinska fakulteta, Zdravniška zbornica Slovenije.

Marko SNOJ, 2006: *Slovar jezika Janeza Svetokriškega: P–Ž*. Ljubljana: Založba ZRC.

--, 2009: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.

SP 1899 – Fran LEVEC, 1899: *Slovenski pravopis*. Dunaj.

SP 1920 – Anton BREZNIK, 1920: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.

SP 1935 – *Slovenski pravopis*, 1935. Ljubljana: Znanstveno društvo.

SP 1950 – *Slovenski pravopis*, 1950. Ljubljana: SAZU.

SP 1962 – *Slovenski pravopis*, 1962. Ljubljana: DZS.

SP 2001 – *Slovenski pravopis*, 2001. Ur. J. Toporišič. Ljubljana: Založba ZRS, ZRC SAZU.

Splošna bolnišnica Slovenj Gradec: O bolnišnici in lokacija: Zgodovina. Na spletu.

SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika: Spletna izdaja*, 2000. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Na spletu.

SSKJ²: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2014. 2., dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Ljubljana: CZ.

ŠUSS: Odgovori na jezikovna vprašanja. Na spletu.

Veterinarski terminološki slovar: 1. zvezek A–B, 1982. Ljubljana: SAZU.

Veterinarski terminološki slovar, 1998. Ljubljana: Veterinarska fakulteta, SAZU.

Veterinarski terminološki slovar, 2013. Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana: Založba ZRC.

Valentin VODNIK, 1806–1817: *Slovensk Besednjak/Slowenisches Wörterbuch*. Na spletu.

Zakon o veterinarstvu (sprejet 18. 4. 2001). Na spletu.

Anton BAJEC, 1951: *Rast slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Novinarsko društvo.

--, 1956/57: Slovanske izposojenke. *Jezik in slovstvo* 2/4. 145–51.

Anton BREZNIK, 1967: *Življenje besed*. Prir. J. Šolar. Maribor: Obzorja.

Helena DOBROVOLJIC, 2008: Vpliv variantnega predpisa na jezikovno rabo. (Šest let po izidu Slovenskega pravopisa 2001). *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. Ur. M. Jesenšek. Maribor: FF (Zora, 56). 84–109.

Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Maribor: FF (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 90).

Erika KRŽIŠNIK, 2014: Prihodnost in bodočnost v slovenskem jeziku. *50. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ur. H.Tivadar. Ljubljana: ZIFF. 17–25.

Anneliese LÄGREID, 1973: *Die russischen Lehnwörter im Slowenischen*. München.

Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2011: Strokovno izrazje v Vodnikovem nemško-slovenskem rokopisnem slovarju in njegovih tiskanih virih. *Slavistična revija* 59/3. 293–305.

Jože MLINARIČ, 2001: Mariborski meščanski špital. *Splošna bolnišnica Maribor (1799–1999)*. Ur. C. Toplak. Maribor: Splošna bolnišnica. 13–21.

Irena OREL, 2004: Izmenjava in ustaljevanje besedja v slovenskem dvojezičnem slovaropisju 19. stoletja. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Ur. M. Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 391–416.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2008: Besedotvorje predmetnopomenskih besed v Bohoričevi slovnici Zimske urice proste. *Slavia Centralis* 1/2. 67–76.

Jakob ŠOLAR, 1967: O ureditvi in uporabi knjige. *Življenje besed*. Maribor: Obzorja. 265–320.

Natalija ULČNIK, 2013: Vzhodnoslovensko-osrednjeslovenska in slovensko-slovanska jezikovna stičnost. *Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora*. Ur. M. Jesenšek (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 93). Maribor: FF. 98–128.

Ada VIDOVIČ MUHA, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: ZIFF.

— 2013a: *Moč in nemoč knjižnega jezika*. Ljubljana: ZIFF.

Zbirka Ivana Jazbeca in Veterinarske fakultete v Ljubljani. Na spletu.

Mojca ŽAGAR KARERK, 2011: *Terminologija med slovarjem in besedilom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

SUMMARY

In the end of the eighteenth and in the beginning of the nineteenth century various terms were used to refer to “an institution for healing those who are ill”—e.g. *bounizhna hi\ha*, *\hpitau*, *bounikouni\he* in Gutsman’s dictionary (1781) or *bolni\he* in Vodnikove Lublanske novice (1797)—as possible substitutions for a codified German loanword *špital*.

In the first half of the nineteenth century, two terms occurred which are also used extensively today, *bolnišnica* (the form *bolenišnica* is also possible) and *bólnica*. The latter was borrowed from Russian, as acknowledged in Murko’s (1833) and Cigale’s (1860) dictionaries. In the second half of the nineteenth century, writers and penmen used both terms. Moreover, as evident from the text corpus of older Slovene (IMP), both terms were quite often used in the same texts by the same authors.

As apparent from the Slovene equivalents of the German *das Krankenhaus* and *das Spital* in nineteenth-century dictionaries, the word *bolnišnica* was stylistically more elevated and used more often than *bolnica*. The dictionary writers tended to list *bolnišnica* before *bolnica*. Hence, there are differences among individual writers; for instance, Janežič (1850) opted for the term *bolnišnica* in his bilingual dictionary, while Cigale (1880) chose *bolnica* in his terminological dictionary. In Pleteršnik's dictionary (1894/95), both terms had three sources and both were defined as “new-literary.”

No obvious difference between the terms is explicitly indicated in the normative literary context, though *špital* was defined only as “bolnica” and not also as “bolnišnica.” Equality of both terms is also indicated in the SSKJ. It has to be noted that in this dictionary the term *bolnica* (e. g., hospitalizirati [...] sprejeti koga v bolnico) prevails in the data and corresponding examples. The situation is different in Slovene orthographies (SP 1899–2001), where we notice a puritanical influence. In SP 1962 and in SP 2001, the loanword *bólnica* is explicitly indicated as less suitable (non-neutral) for general usage in the literary language. This may have provoked a more than half-century long tendency to substitute a domestic equivalent, *bolnišnica*, while giving an overall impression of the term's incorrectness and non-literariness to language users. Nevertheless, the present research has shown that the double expressions *bolnica* – *bolnišnica* are present and widely used in the contemporary language, that in literary texts a non-borrowed term is more common, and that both lexemes have tended to dominate in different professional fields—*bolnišnica* in a medical science and *bolnica* in veterinary (e.g., *Splošna bolnišnica Ptuj*: *Veterinarska bolnica Ptuj*).

The analysis showed that after two centuries the term *bólnica* prevails in the non-literary Slovene, and that it is firmly part of literary Slovene, especially in the collocation *veterinarska bolnica*. In our opinion, this typical usage should not be underestimated in a new Slovene orthography and a new dictionary of the Slovene language.